

Bertha Zoltán

„Gyökerek fogják szívemet”

A tizenöt éve elhunyt Körmendi Lajosra emlékezve

„Elmennem sej-haj / nem lehet / gyökerek fogják / szívemet” – hangzik Körmendi Lajos immár szállóigévé nemesedett lírai kijelentése a szülőföldhöz kötő hűségéről: a ragaszkodás evidenciájáról. A modern, az avantgárd irányzatok közegeiben is otthonos költő fogalmazza újjá a föld- és a honszerelem sok évszázados üzenetét, szinte szó szerint felidézve a nagy magyar pusztát ugyan másik irányból, a Nagykunsággal átellenben szegélyező vidékről származó, de némiképp hasonlóan „Hortobágy mellyéki” Veres Péter szentenciáit: „Én nem mehetek el innen”; „Ez a föld az, amelyen élünk: / a szíksós pusztá, a ragadós televény, a szaladó homok / és a zöldellő dombok földje”. A Barbaricum ősi tájain érzékelteti Körmendi Lajos egy csaknem tanmesei metaforával vagy szemléletes példázattal föld és lélek eltéphetlenségét: „megmutattam neked a széki pacstát, amely századok óta itt fészkel és nem költözik el a szomszéd pusztákra sem, inkább kipusztul; miért tagadjam, ehhez a madárhoz hasonlítottam magam” (*A pusztá*). S ez a mélyen megérintő konfesszió egyszersmind érzelmileg is átélhető, sőt, ha feltételelesen, de ésszel is fölérhető sorsigazságot demonstrál. Akár sajátos jelenkori *Szózat*-variációként tekintve is rá – „Itt élnek, halnod kell.”

De fölfogható-e értelemmel ennyire is legalább, amikor így beszél a költő: „Sze-gény hazám,/ Barbaricum,/ hadseregek/ segge alatt/ meglapulunk/ – fűben a gyík –,/ élni talán/ nem lehet itt,/ ámde muszáj.” Az 1979. 05. 26. jelzetű úgynevezett dátumverse ez Körmendi Lajosnak, *A kunmadarasi támaszpont mellett elhaladva* alcímet viselve. A sűrű sötét kommunizmus idején született tehát ez a vallomás, a föld alatt és a föld felett terpeszkedő szovjet hadi építményeket látva, a megszállt ország közepén, a nagy kerek kunsági kék ég tavaszi ragyogásában. Egy groteszk villanás az egész – mégis egy nemzeti közösség végső kérdéseit exponálja. Lehet így élni? Lehet-e vagy nem lehet? S a válasz csak a sorsmeghatározó, eldönthetetlen apória, afféle nagykunsági magyar létparadoxon: élni talán nem lehet, ámde muszáj. S ha muszáj, akkor mindjárt lehet is? Megnyugtató válasz nincs, mert az igazi kérdések azok, amelyekre kategorikusan nincs válasz; ha volna, miért lennének azok kérdések?

Non possumus: bölcséleti titok lengi át a pusztát. Nem a történelmi szétveretés és letaglózottság, a szabadságtipró és nemzetsorvasztó idegen nagyhatalmi alávetettség a titok, a rejtély: az szemmel látható, akinek van, volt hozzá bátorsága észrevételezni. Sőt volt, aki ezt ki is mondta. Itt az élő példa. Lehetetlen állapotok

uralkodnak – mondja, szinte csak szösszenetnyi megállapításában az arrajáró ember, kitágítva az állítás jelentését és jelentőségét. Főképpen, ha az az ember költő, a Barbaricum legnagyobb modern alkotó- és írásművésze. Mert (Juhász Ferenc szavait parafrázálva) mit tehet a költő csakugyan? Igazat beszél. Minden körülmények között. Így az is igaz, hogy a megalázó helyzet ellen fellázadva talán nyílna esély és lehetőség a méltó létezésre, s az nem kérdés, hogy egy ország megszállása és egy nemzet tönkretétele: túrheterlen merénylet és bűn. Ámde fennmarad a talány, az ontológiai és egzisztenciális enigma megválaszolhatatlan vonatkozása: általában hogy lehet úgy élni, ha nem lehet? Nem lehet, mert etikai és értékelméleti képtelenség, abszurdum. Mégis lehet, mert kell, mert kötelességerkölc szerinti parancs, axiológiai imperativus – vagyis másik abszurdum. Mert miért kellene, ami nem lehetséges? Hát mert van valami, ami túlhaladja az értelmet. Ami transzcendentális gyökerű és horizontú mélységperspektíva és magasságszféra. Az éthosz olyan dimenziója, amely egyszerre engedi meg egy Makkai Sándornak, aki a harmincas évek derekán Erdélyből elmenekülni kényszerül, hogy kijelentse: ezt nem lehet tovább elviselni, ez bírhatatlan. Emberi és morális lehetetlenség. De mégis lehet, pontosabban: lehet, mert kell – szögezi le neokantiánus ihletettséggel és genuin magyar hitvallással ugyanakkor Reményik Sándor: az „erkölcsi törvény mint magyar követelmény” ez bennünk; „nekünk lehet – mert kell”. És azt, hogy úgy kell megmaradni: ahogy lehet. Védve, mentve, őrizve, megtartva a talpalatnyi földet. Két pogány közt, sok pogány közt – egy hazáért. Már Arany János krónikás-históriás balladájában feltűnik az „ahogy lehet” szofizmája (*Török Bálint*). S aztán Illyés Gyulánál: „tartsd fenn magad, ahogy lehet!” (*Hősökről beszéllek*); Szabó Pál történelmi regénycímében (*Ahogy lehet*); Czine Mihálnál Szabó Pálról szólva: „Fegyverrel, ravaszással, munkával: de megmaradni. Ahogy lehet.” Veres Péter szárszói beszédében: „*Megmaradni*. Ahogy lehet.” Wass Albertnél: „hogy valahogyan megmaradjon a család, a magyar élet, a magyar gyermek és a magyar jövő. Ahogy lehet” (*Adjátok vissza a hegyeimet!*). Nagy Zoltán Mihály verses regénytrilógiáiban: „éli az életet, ahogy lehet” (*A sátán fattya*); „élni, végigélni / a teremtő által beléjük plántált / életet, / tedd / te is / ezt, / ahogy lehet” (*Messze még az alkonyat*). Fodor Ákosnál: „Hallunk, sőt vallunk Elveket; / közben élünk – ahogy lehet” (*Xénia*).

S a feloldhatatlan létgond és a heroikus pesszimizmus hangolja Kányádi Sándor abszurd drámáját is (*Kétszemélyes tragédia*); „Nem lehet így élni” – sikolt fel az egyik szereplő a diktatúra mélyéről; a másik pedig ezt vágja rá: „csak így lehet élni” – „és élni kell”. Sütő András szakralizált szentenciája szerint: Erdély tizenegyedik parancsolata az, hogy „itt maradni kell akkor is, hogyha nem lehet”. Kenéz Ferenc poémájában: „miközben élni próbálunk, / ha tudni nem lehet, / miközben tudni próbálunk, / ha élni nem lehet” (*X Y Z*). Mezey Katalin sztoikus „mondóká-

ja” pedig reménykedően sugallja, hogy mindennek ellenére, valamiképpen mégis: „mindenütt lehet élni.”

Van-e tehát legalább asszertórikus igazolhatósága a kitartásnak és a helytállásnak – a muszáj-életnek és a muszáj-maradásnak, a szülőföld- és hazaszeregetnek (a metafizikai „Sollen”-nek a „Sein” adottságával szemben), ahogyan Körmendi Lajos pátosztalan kis versremekében (hiteles helyzetképében, aforisztikus gyöngyszemében) is kikristályosodik? Németh László szerint az emberi lélek úgy múlja felül élethelyzeti korlátait, úgy marad fölötté azoknak, hogy az ember per definitionem szabadabb lesz, mint a végzete: lehet, hogy „a sorsa erősebb, mint ő, de ő több a sorsánál”. Így lehet, amiről a teológus-filozófus László Dezső elmélkedik: hogy van „egy emberfajta, amelyiknek millió és millió egyedét valami megfoghatatlan hatalom arra kényszeríti, hogy akkor is magyarnak vallja magát, ha abból kára származik.” S amiről Csoóri Sándor pedig ezt tételezi: „magyar az, aki az érdekei ellen is magyar akar maradni! A kérdés tehát nem faji, ahogyan sokan értelmezni szokták és szeretik, hanem filozófiai és erkölcsi.” Hiszen az evilági kudarc, veszteség egyébként sem érv a transzcendenciában gyökerező igazsággal szemben; a történelem „nem a végső fórum”, nem holmi istentelen ítélőszék (tanulható a keresztény egzisztencialista Karl Jasperstől is).

A magasabb rendű érdek, a spirituális értékelvű magatartás és szellemiség tehát a „Barbaricum mindenesét” igazolja. Mindaz, ami túlhalad a világ és az emberlét egyszerűsítő kényszerein, akár a ráció határain is. „Körmendi Lajos, aki egyszerre volt Anteusz és Ikarosz, görög ikertestvéreivel és honi őseivel együtt írta és alkotta azt a magyar-kun mítoszt, amelynek immár mi is részesei vagyunk” – írja róla Jánosi Zoltán. „Körmendi Lajos a táj jó szelleme” – Mezey Katalin emlékverse szerint is (*Berekfürdői gyászdalok*). „Szép szál kun férfit látok magam előtt, akinek ugyan – tudom – vannak szárnyai, de lábai mély gyökeret eresztettek a Kunság ért kalászt lengető himnuszos földjébe. Egyszerre örökölte a madarak és a fák természetét” – ezt pedig Fecske Csaba vallja költő barátjáról.

S hogy mindezt a sok írói és bölcselői rokon gondolatot és képzetformát miért érdemes felidézni és észben tartani? Leginkább azért, hogy Körmendi Lajos személyiségét és életművét – még ha most csak egy apró költeményének hatalmas boltozatú érzelmi, eszmei, erkölcsi vonatkozás-, összefüggés- és jelentésrendszerének a révén – továbbra is a méltó helyén lássuk az egész integer magyar irodalom és szellemtörténet fényes pantheonjában.

(Elhangzott 2020. augusztus 31-én a XXII. Berekfürdői Körmendi Lajos Íróta bor emléktalálkozón)